HOTĂRÂREA CURȚII (Camera a doua)

20 septembrie 2018 * [i]

„Trimitere preliminară – Protecția consumatorilor – Clauze abuzive – Directiva 93/13/CEE – Domeniu de aplicare – Articolul 1 alineatul (2) – Acte cu putere de lege sau norme administrative obligatorii – Articolul 3 alineatul (1) – Noțiunea «clauză contractuală care nu s-a negociat individual» – Clauză inclusă în contract după încheierea acestuia ca urmare a unei intervenții a legiuitorului național – Articolul 4 alineatul (2) – Redactare clară și inteligibilă a unei clauze – Articolul 6 alineatul (1) – Examinarea din oficiu de către instanța națională a caracterului abuziv al unei clauze – Contract de împrumut încheiat în monedă străină între un profesionist și un consumator”

În cauza C-51/17,

având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 TFUE de Fővárosi Ítélőtábla (Curtea Regională de Apel din Budapesta-Capitală, Ungaria), prin decizia din 17 ianuarie 2017, primită de Curte la 1 februarie 2017, în procedura

OTP Bank Nyrt.,

OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt.

împotriva

Teréz Ilyés,

Emil Kiss,

CURTEA (Camera a doua),

compusă din domnul M. Ilešič, președinte de cameră, domnul A. Rosas, doamnele C. Toader, A. Prechal (raportor) și domnul E. Jarašiūnas, judecători,

avocat general: domnul E. Tanchev,

grefier: domnul I. Illéssy, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 22 februarie 2018,

luând în considerare observațiile prezentate:

– pentru OTP Bank Nyrt. și OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt., de A. Lendvai, ügyvéd,

– pentru doamna Ilyés și domnul Kiss, de P. Dantesz, ügyvéd,

* Limba de procedură: maghiara.

– pentru guvernul maghiar, de M. Z. Fehér, în calitate de agent,

– pentru guvernul polonez, de B. Majczyna, în calitate de agent,

– pentru Comisia Europeană, de A. Tokár și A. Cleenewerck de Crayencour, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 3 mai 2018,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererea de decizie preliminară privește interpretarea articolului 1 alineatul (2), a articolului 3 alineatul (1) și a articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii (JO 1993, L 95, p. 29, Ediție specială, 15/vol. 2, p. 273), precum și a punctului 1 litera (i) din anexa la această directivă.

2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între OTP Bank Nyrt. și OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt. (denumite în continuare împreună „OTP Bank”), pe de o parte, și doamna Teréz Ilyés și domnul Emil Kiss (denumiți în continuare împreună „împrumutații”), pe de altă parte, în legătură cu o cerere în constatarea caracterului abuziv al anumitor clauze cuprinse într-un contract de împrumut încheiat în franci elvețieni (CHF), deblocat și rambursat în forinți maghiari (HUF).

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

3 Potrivit celui de al treisprezecelea considerent al Directivei 93/13:

„întrucât se consideră că actele cu putere de lege sau normele administrative ale statelor membre, care determină direct sau indirect clauzele contractelor încheiate cu consumatorii, nu conțin clauze abuzive; întrucât, în consecință, nu este necesar ca prezenta directivă să se aplice clauzelor care reflectă actele cu putere de lege sau normele administrative obligatorii și principiile sau dispozițiile din convențiile internaționale la care statele membre sau [Uniunea Europeană] sunt părți; întrucât, în această privință, formularea «acte cu putere de lege sau norme administrative obligatorii» din articolul 1 alineatul (2) se referă și la normele care, în conformitate cu legea, se aplică între părțile contractante, cu condiția să nu se fi instituit alte acorduri;”.

4 Articolul 1 alineatul (2) din această directivă prevede:

„Dispozițiile prezentei directive nu se aplică clauzelor contractuale care reflectă acte cu putere de lege sau norme administrative obligatorii sau dispozițiile ori principiile din convențiile internaționale la care statele membre sau [Uniunea Europeană] sunt părți, în special în domeniul transportului.”

5 Articolul 3 din directiva menționată are următorul cuprins:

„(1) O clauză contractuală care nu s-a negociat individual se consideră ca fiind abuzivă în cazul în care, în contradicție cu cerința de bună credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului.

(2) Se consideră întotdeauna că o clauză nu s-a negociat individual atunci când a fost redactată în prealabil, iar, din acest motiv, consumatorul nu a avut posibilitatea de a influența conținutul clauzei, în special în cazul unui contract de adeziune.

[…]

(3) Anexa conține o listă orientativă și neexhaustivă a clauzelor care pot fi considerate abuzive."

6 Potrivit articolului 4 din aceeași directivă:

„(1) Fără să aducă atingere articolului 7, caracterul abuziv al unei clauze contractuale se apreciază luând în considerare natura bunurilor sau a serviciilor pentru care s-a încheiat contractul și raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate împrejurările care însoțesc încheierea contractului și la toate clauzele contractului sau ale unui alt contract de care acesta depinde.

(2) Aprecierea caracterului abuziv al clauzelor nu privește nici definirea obiectului contractului, nici caracterul adecvat al prețului sau remunerației, pe de o parte, față de serviciile sau de bunurile furnizate în schimbul acestora, pe de altă parte, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod clar și inteligibil."

7 Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 prevede:

„Statele membre stabilesc că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un vânzător sau un furnizor [a se citi «profesionist»], în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să angajeze părțile prin aceste clauze [a se citi «potrivit dispozițiilor sale»], în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive."

8 Articolul 7 alineatul (1) din această directivă are următorul cuprins:

„Statele membre se asigură că, în interesul consumatorilor și al concurenților, există mijloace adecvate și eficace pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzători sau furnizori [a se citi «profesioniști»]."

9 Punctul 1 litera (i) din Anexa la Directiva 93/13, intitulată „Clauzele menționate la articolul 3 alineatul (3)" are următorul cuprins:

„Clauzele care au ca obiect sau ca efect:

[…]

(i) angajarea irevocabilă a consumatorului prin clauze cu care acesta nu a putut să se familiarizeze înainte de încheierea contractului."

Dreptul maghiar

Legea privind instituțiile de credit

10 În temeiul articolului 203 din hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (Legea nr. CXII din 1996 privind instituțiile de credit și financiare, denumită în continuare „Legea privind instituțiile de credit”):

„1) Instituția de credit își informează în mod clar și inteligibil atât clienții efectivi, cât și pe cei potențiali cu privire la condițiile de utilizare a serviciilor prestate, precum și la modificările acestor condiții. […]

[…]

6) În cazul contractelor încheiate cu clienți de retail, prin care se acordă un credit în monedă străină sau care conțin un drept de preemțiune la achiziționarea de bunuri imobile, instituția de credit explică clientului riscul pe care și-l asumă în cadrul operațiunii contractuale, iar clientul confirmă prin semnătură că a fost informat.”

Legea DH 1

11 Potrivit articolului 1 alineatul 1 din Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény [Legea nr. XXXVIII din 2014 de reglementare a aspectelor specifice privind decizia pronunțată de Kúria (Curtea Supremă, Ungaria) pentru unificarea jurisprudenței în materia contractelor de împrumut încheiate de instituțiile financiare cu consumatorii, denumită în continuare „Legea DH 1”]:

„Prezenta lege se aplică contractelor de împrumut încheiate cu consumatorii între 1 mai 2004 și data intrării în vigoare a prezentei legi. În sensul prezentei legi, noțiunea «contract de împrumut încheiat cu consumatorii» se referă la orice contract de împrumut sau de credit în orice monedă străină (raportat la sau exprimat într-o monedă străină și rambursat în forinți maghiari) sau în forinți maghiari ori la orice contract de leasing financiar, încheiat între o instituție financiară și un consumator, în cazul în care acesta cuprinde clauze contractuale standard sau o clauză contractuală care nu a fost negociată individual, în sensul articolului 3 alineatul (1) sau al articolul 4 alineatul (1).”

12 Potrivit articolului 3 alineatele (1), (2) și (5) din această lege:

„1) În contractele de împrumut încheiate cu consumatorii, sunt nule acele clauze – cu excepția clauzelor contractuale care au fost negociate în mod individual – în temeiul cărora instituția financiară decide să aplice cursul de cumpărare pentru acordarea cuantumului finanțării pentru achiziționarea bunului care face obiectul împrumutului sau al leasingului, iar pentru rambursarea datoriei să aplice cursul de vânzare sau un alt curs de schimb decât cel stabilit în vederea acordării împrumutului.

2) În locul clauzei nule la care face referire alineatul 1 se aplică – fără a aduce atingere dispozițiilor alineatului (3) -, atât în ceea ce privește acordarea împrumutului, cât și rambursarea sa (inclusiv plata ratelor și a tuturor costurilor, taxelor și comisioanelor stabilite în monedă străină), cursul de schimb oficial stabilit de Banca Națională a Ungariei pentru valuta corespunzătoare.”

[…]

5) Instituția de credit trebuie să efectueze lichidarea conturilor cu consumatorul în conformitate cu dispozițiile legii speciale.”

13 Articolul 4 din legea menționată prevede:

„1. În cazul contractelor de împrumut încheiate cu consumatorii care prevăd posibilitatea efectuării unei modificări unilaterale, este considerată abuzivă – cu excepția condițiilor contractuale care au fost negociate în mod individual – orice clauză care permite majorarea unilaterală a dobânzilor, a costurilor și a comisioanelor […].

2. O clauză contractuală precum cea menționată la alineatul (1) este nulă dacă instituția financiară nu a solicitat inițierea unei proceduri contencioase […] sau dacă instanța a respins acțiunea sau a pus capăt procedurii, cu excepția situației în care, în ceea ce privește clauza contractuală, poate fi inițiată procedura contencioasă […], însă aceasta nu a fost inițiată sau a fost inițiată, dar instanța nu a constatat nulitatea clauzei contractuale în conformitate cu alineatul (2a).

2a. Clauza contractuală menționată la alineatul (1) este nulă în cazul în care instanța a constatat nulitatea sa în temeiul legii speciale în materia lichidării conturilor în cadrul unei proceduri inițiate în interes public de autoritatea de supraveghere.

3. În cazurile menționate la alineatele (2) și (2a), instituția financiară efectuează o lichidare a conturilor cu consumatorul în conformitate cu modalitățile stabilite prin lege specială.”

Legea DH 2

14 Din decizia de trimitere reiese că, prin adoptarea Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény [Legea nr. XL din 2014 privind normele referitoare la lichidarea conturilor, la care face referire Legea nr. XXXVIII din 2014 de reglementare a aspectelor specifice privind decizia (Curții Supreme) pentru unificarea jurisprudenței în materia contractelor de împrumut încheiate de instituțiile de credit cu consumatorii și alte dispoziții, denumită în continuare „Legea DH 2”], legiuitorul maghiar a obligat în special instituțiile de credit să regularizeze în plan financiar, prin lichidare, avantajele necuvenite dobândite, în detrimentul consumatorului, de aceste instituții în temeiul clauzelor abuzive.

Legea DH 3

15 Potrivit articolului 3 alineatul (1) din az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény (Legea nr. LXXVII din 2014 de reglementare a anumitor aspecte privind modificarea monedei în care sunt exprimate unele contracte de împrumut și a normelor privind dobânzile, denumită în continuare „Legea DH 3”):

„Contractele de împrumut încheiate cu consumatorii se modifică în temeiul prezentei legi conform dispozițiilor acesteia.”

16 Articolul 10 din legea menționată prevede:

„În ceea ce privește contractele de împrumut ipotecar încheiate în monedă străină și contractele de împrumut ipotecar bazate pe o monedă străină, instituția financiară creditoare are obligația ca, în termenul pe care îl are la dispoziție pentru executarea obligației de lichidare a conturilor în temeiul [Legii DH2], să convertească într-un împrumut în forinți maghiari datoria restantă în temeiul unui

contract de împrumut ipotecar în monedă străină sau al unui contract de împrumut ipotecar bazat pe o monedă străină ori datoria totală care rezultă din respectivul contract (inclusiv dobânzile, taxele, comisioanele și costurile percepute în monedă străină), stabilite pe baza lichidării conturilor în conformitate cu [Legea DH2]. Pentru efectuarea acestei conversii, se aplică unul dintre următoarele două cursuri de schimb:

a) media dintre cursurile de schimb ale valutei în cauză, stabilite în mod oficial de Banca Națională a Ungariei în perioada cuprinsă între 16 iunie 2014 și 7 noiembrie 2014, sau

b) cursurile de schimb stabilite în mod oficial de Banca Națională a Ungariei la 7 noiembrie 2014

care este cel mai favorabil consumatorului la data de referință."

Litigiul principal și întrebările preliminare

17 La 15 februarie 2008, împrumutații au contractat cu ELLA Első Lakáshitel Kereskedelmi Bank Zrt., predecesorul în drepturi al OTP Bank, un împrumut exprimat în franci elvețieni, dar deblocat și rambursat în forinți maghiari (denumit în continuare „contractul de împrumut în cauză"). Acesta din urmă, garantat cu gaj neaccesoriu, a fost exprimat în această monedă pe baza cursului de schimb din ziua respectivă. Acest contract de împrumut conținea clauze care prevedeau, pe de o parte, o diferență între cursul de schimb aplicabil la acordarea împrumutului și cel aplicabil la rambursarea acestuia, respectiv cursul la cumpărare și cursul la vânzare practicate de OTP Bank și de predecesorul său în drepturi (denumită în continuare „diferența dintre cursurile de schimb"), și, pe de altă parte, o opțiune de modificare unilaterală în beneficiul împrumutătorului care îi permitea să majoreze dobânzile, comisioanele și costurile (denumită în continuare „opțiunea de modificare unilaterală").

18 Punctul 4.7.1 din contractul de împrumut în cauză prevedea că „[d]ebitorul este obligat să execute obligațiile de plată care îi revin, exprimate în moneda împrumutului, prin virament bancar sau prin contravaloarea în forinți maghiari, depusă în contul de «credit» […] deschis la [OTP Bank] în scopul prezentului împrumut. Debitorul este obligat să își execute obligațiile de plată până cel târziu în ziua scadenței datoriei, conform cursului de vânzare al monedei reținute, publicat potrivit prevederilor regulamentului interior, asigurându-se că alimentează contul sus menționat, cel târziu în ziua scadenței, în limita contravalorii în forinți maghiari. Creditorul convertește în forinți maghiari obligațiile de plată exprimate în moneda debitorului, conform cursului vizat la prezentul punct din ziua scadenței și înregistrează această sumă la rubrica debit a contului menționat de «credit» în forinți maghiari […]".

19 Punctul 10 din contractul de împrumut în cauză, intitulat „Declarație privind comunicarea riscului", avea următorul cuprins:

„În ceea ce privește riscurile împrumutului, debitorul declară că cunoaște și înțelege informațiile detaliate referitoare la acestea, furnizate de creditor, și că este conștient de riscul accesării unui credit în monedă străină, pe care și-l asumă în mod exclusiv. În ceea ce privește riscul de schimb valutar, debitorul este conștient în special că, în cazul în care, pe durata contractului, au loc variații ale cursului de schimb al forintului maghiar în raport cu francul elvețian, care ar fi nefavorabile (cu alte cuvinte, în cazul deprecierii cursului de schimb al forintului maghiar față de cursul de schimb oficial de la momentul încheierii contractului), este posibil inclusiv să se majoreze semnificativ contravaloarea stabilită în forinți maghiari a ratelor de rambursare, calculate în monedă străină pentru amortizare. Prin semnarea prezentului contract, debitorul declară că a fost informat cu privire la faptul că trebuie să își asume în totalitate efectele economice ale acestui risc. Declară de asemenea că a analizat cu atenție posibilele efecte care decurg din riscul de schimb valutar și că le acceptă, după ce a apreciat riscul în funcție de solvabilitatea și de situația sa economică, și că nu va putea formula nicio pretenție împotriva băncii, ca urmare a realizării riscului de schimb valutar."

20 La 16 mai 2013, împrumutații au sesizat Fővárosi Törvényszék (Curtea din Budapesta-Capitală, Ungaria) cu o acțiune în anulare a contractului de împrumut în cauză, în special pentru motivul că nu au putut aprecia importanța riscului de schimb valutar deoarece clauza contractuală respectivă nu a fost exprimată în termeni clari și inteligibili.

21 Pe de altă parte, la 22 iulie 2013, OTP Bank a reziliat contractul din cauza neexecutării acestuia din urmă de către împrumutați.

22 În opinia OTP Bank, predecesorul său în drepturi și-a îndeplinit în totalitate obligația de informare cu privire la riscul de schimb valutar, potrivit obligațiilor impuse de articolul 203 din Legea privind instituțiile de credit.

23 Prin decizia din 11 martie 2016, Fővárosi Törvényszék (Curtea din Budapesta-Capitală) a admis cererea împrumutaților. Aceasta a arătat, în primul rând, că încheierea unui contract de împrumut în monedă străină era la acea vreme mai favorabilă și mai puțin oneroasă decât cea a unui contract încheiat în forinți maghiari. În al doilea rând, OTP Bank ar fi trebuit să știe, având în vedere criza latentă, că utilizarea francului elvețian ca monedă de refugiu prezenta riscuri considerabile, fără să fi avertizat însă împrumutații în acest sens. În plus, clauza contractuală referitoare la riscul de schimb valutar nu ar fi fost exprimată în mod clar și inteligibil. Această instanță a hotărât să convertească soldul datoriei împrumutaților în forinți maghiari, ca și cum contractul de împrumut în cauză ar fi fost încheiat în această monedă.

24 OTB Bank a formulat apel împotriva acestei hotărâri în fața instanței de trimitere, Fővárosi Ítélőtábla (Curtea Regională de Apel din Budapesta-Capitală, Ungaria), pentru motivul că instanța de prim grad nu a luat în considerare dispozițiile de drept maghiar intrate în vigoare după introducerea acțiunii de către împrumutați, în special cele din Legea DH 2 și cerințele procedurale pe care acestea le cuprind și pe care consumatorul, în calitate de reclamant, trebuie să le îndeplinească într-o procedură referitoare la un contract de împrumut încheiat în monedă străină.

25 Împrumutații, în schimb, solicită confirmarea hotărârii Fővárosi Törvényszék (Curtea din Budapesta-Capitală). În opinia acestora, articolul 3 alineatul (1) și articolul 4 alineatul (1) din Legea DH 1 califică, în principiu, drept abuzivă orice clauză care prevede fie o diferență între cursurile de schimb, fie o opțiune de modificare unilaterală, în timp ce celelalte clauze ale contractului, în special cele referitoare la informarea cu privire la riscurile legate de cursurile de schimb, nu ar intra în domeniul de aplicare al acestor dispoziții și ar trebui să fie apreciate de la caz la caz.

26 Instanța de trimitere amintește că Legea DH 1 a fost adoptată, pe de o parte, ca urmare a deciziei nr. 2/2014 PJE a Kúria (Curtea Supremă, Ungaria) (*Magyar Közlöny* 2014/91, p. 10975), pronunțată în vederea unei interpretări uniforme a dispozițiilor de drept civil, și, pe de altă parte, ca urmare a Hotărârii din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282). Articolul 3 alineatul (1) din legea menționată prevede că sunt nule clauzele din contractele de împrumut încheiate cu consumatorii, care privesc diferența dintre cursurile de schimb și care nu au fost negociate individual. Legea menționată impune ca o asemenea clauză să fie înlocuită, cu efect retroactiv, cu o dispoziție care să prevadă aplicarea cursului de schimb oficial al monedei în cauză, calculat de Banca Națională a Ungariei.

27 Pe de altă parte, din decizia de trimitere reiese că, în decizia menționată la punctul precedent, Kúria (Curtea Supremă) a statuat că „dispoziția care figurează într-un contract de împrumut exprimat în monedă străină încheiat cu un consumator, în temeiul căreia consumatorul suportă în totalitate riscul de schimb valutar, în schimbul unui curs de schimb mai favorabil, face parte dintre dispozițiile care definesc obiectul principal al contractului și al căror caracter abuziv este, în principiu, imposibil de apreciat. Caracterul abuziv al unei asemenea dispoziții poate fi apreciat și constatat numai dacă, la momentul încheierii contractului și având în vedere textul acestuia și informațiile primite de la instituția de credit, conținutul său nu era clar și inteligibil pentru un consumator mediu, normal

informat, suficient de atent și de avizat. O dispoziție privind riscul de schimb are caracter abuziv și, prin urmare, contractul este nul în totalitate sau în parte atunci când consumatorul, având în vedere informațiile insuficiente sau caracterul tardiv al acestora, poate crede în mod întemeiat că riscul de schimb nu este real sau că și-l asumă în mod limitat”.

28 Ulterior, legiuitorul maghiar a obligat instituțiile de credit, prin adoptarea Legii DH2, să regularizeze, prin lichidarea conturilor, sumele percepute fără să fie datorate în temeiul clauzelor abuzive prevăzute la articolele 3 și 4 din Legea DH 1. În ceea ce privește Legea DH 3, aceasta a prevăzut că împrumuturile în cauză vor fi convertite definitiv în forinți maghiari, potrivit cursului de schimb prevăzut la articolul 10, pentru a elimina riscurile viitoare legate de schimbul valutar.

29 Instanța de trimitere arată că, prin adoptarea unor legi precum Legea DH 1 și Legea DH 3, legiuitorul maghiar a încercat să remedieze problema rezultată din încheierea unui număr mare de contracte de împrumut în monedă străină, în special prin anularea diferenței dintre cursurile de schimb și impunerea aplicării cursului de schimb stabilit de Banca Națională a Ungariei. Cu toate acestea, această instanță atrage atenția că, deși acest din urmă curs de schimb este mai favorabil consumatorului decât cel prevăzut în contractul de împrumut, totuși riscul fluctuației cursului de schimb al monedei străine în raport cu moneda rambursării este, în cazul unei aprecieri a acestei monede sau al unei deprecieri a monedei naționale, suportat întotdeauna de împrumutat.

30 Cu toate acestea, pe de o parte, o asemenea înlocuire a unor clauze contractuale prin dispoziții prevăzute de legea națională ar putea avea ca rezultat, potrivit instanței de trimitere, că aceste dispoziții nu ar mai intra sub incidența Directivei 93/13, întrucât nu sunt „clauze contractuale care nu s-au negociat individual”, în sensul acestei directive. Pe de altă parte, dacă aceste dispoziții ar fi calificate drept „clauze contractuale” în sensul directivei menționate, clauza referitoare la riscul de schimb valutar ar putea intra sub incidența excluderii prevăzute la articolul 1 alineatul (2) din aceeași directivă, din moment ce ar putea constitui o clauză contractuală care „reflectă acte cu putere de lege sau norme administrative obligatorii”, în sensul acestei prevederi și nu ar fi, așadar, supusă prevederilor Directivei 93/13.

31 În ipoteza în care excluderea prevăzută la articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 nu s-ar aplica în speță, instanța de trimitere subliniază că îi revine sarcina de a aprecia dacă clauza referitoare la riscul de schimb valutar este exprimată în mod clar și inteligibil, în măsura în care împrumutații nu ar fi primit decât informații generale în ceea ce privește riscul de schimb valutar.

32 În acest context, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă, cu ocazia examinării acestei clauze, i s-ar permite să țină seama și de alte clauze eventual abuzive, astfel cum figurau în contract la momentul încheierii sale, chiar dacă, la o dată ulterioară, acestea au fost anulate și, eventual, înlocuite în temeiul dispozițiilor dreptului național.

33 În sfârșit, în ceea ce privește invocarea din oficiu de către instanța națională a clauzelor abuzive, instanța de trimitere precizează că Kúria (Curtea Supremă) a interpretat jurisprudența Curții ținând seama, precum aceasta din urmă, de respectarea principiului disponibilității, conform căruia instanța se pronunță asupra acțiunii pe baza împrejurărilor prezentate de părți și a concluziilor formulate, având în vedere pretenția invocată. Astfel, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă are posibilitatea sau chiar obligația să aprecieze caracterul potențial abuziv al clauzelor care nu au fost invocate de consumator în susținerea cererii sale, în calitatea sa de reclamant.

34 În aceste împrejurări, Fővárosi Ítélőtábla (Curtea Regională de Apel din Budapesta-Capitală) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) O clauză contractuală care impune consumatorului să suporte riscul de schimb valutar și care, ca urmare a eliminării unei clauze contractuale abuzive care prevedea o diferență între cursul de cumpărare și cel de vânzare și obligația de asumare a riscului aferent de schimb valutar, a devenit

parte a contractului cu efecte *ex tunc*, în urma intervenției legiuitorului efectuată în contextul litigiilor în materia nulității care afectau un număr semnificativ de contracte, poate fi considerată clauză care nu a fost negociată individual în sensul articolului 3 alineatul (1) din directivă și, prin urmare, intră în domeniul de aplicare al directivei menționate?

2) În cazul în care clauza contractuală care impune consumatorului să suporte riscul de schimb valutar face parte din domeniul de aplicare al Directivei 93/13, norma de excludere prevăzută la articolul 1 alineatul (2) din directivă trebuie interpretată în sensul că se referă de asemenea la o clauză contractuală care reflectă dispozițiile obligatorii de drept național în sensul punctului 26 din [Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180)], care au fost adoptate sau au intrat în vigoare ulterior încheierii contractului? O clauză contractuală care a devenit parte a contractului cu efecte *ex tunc* ulterior încheierii acestuia, ca urmare a unei dispoziții legale obligatorii care remediază nulitatea cauzată de caracterul abuziv al unei clauze contractuale care face imposibilă executarea contractului, trebuie inclusă de asemenea în domeniul de aplicare al respectivei norme de excludere?

3) În cazul în care, conform răspunsurilor date la întrebările preliminare anterioare, se poate aprecia caracterul abuziv al unei clauze contractuale care impune consumatorului să suporte riscul de schimb valutar, cerința privind redactarea clară și inteligibilă la care face referire articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretată în sensul că este îndeplinită și în cazul respectării, în termenii prezentați în cuprinsul situației de fapt, a obligației de informare prevăzute prin lege și formulate în mod obligatoriu în termeni generali sau trebuie să se comunice și informațiile privind riscul pentru consumator pe care instituția financiară le are la dispoziție sau la care ar putea avea acces la momentul încheierii contractului?

4) Din perspectiva cerinței privind redactarea clară și inteligibilă și a dispozițiilor punctului 1 litera (i) din anexa la Directiva 93/13, este relevant faptul că, la momentul încheierii contractului, clauzele contractuale privind dreptul de modificare unilaterală și diferența dintre cursul de cumpărare și cel de vânzare – care, ulterior, s-au dovedit a fi abuzive – figurau în contract, împreună cu clauza privind asumarea riscului de schimb valutar, astfel încât, ca efect cumulativ al acestor clauze, consumatorul nu putea în realitate să anticipeze nicidecum evoluția ulterioară a obligațiilor de plată și nici mecanismul de variație al acestora? Sau clauzele contractuale declarate ulterior ca fiind abuzive nu trebuie avute în vedere la momentul aprecierii caracterului abuziv al clauzei care stabilește riscul de schimb valutar?

5) În cazul în care instanța națională ar constata caracterul abuziv al clauzei contractuale care impune consumatorului să suporte riscul de schimb valutar, aceasta are obligația, la momentul stabilirii consecințelor juridice în conformitate cu normele de drept național, să țină seama din oficiu – respectând dreptul părților de a dezbate în cadrul procedurii contencioase – și de caracterul abuziv al altor clauze contractuale care nu au fost invocate de reclamanți în acțiunea lor? Principiul examinării din oficiu, în conformitate cu jurisprudența Curții, este aplicabil de asemenea în cazul în care reclamantul are calitatea de consumator sau, având în vedere poziția pe care o ocupă dreptul de dispoziție în ansamblul procedurii și particularitățile acesteia din urmă, principiul disponibilității exclude, în acest caz, examinarea din oficiu?”

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la admisibilitatea întrebărilor

35 OTP Bank invocă inadmisibilitatea întrebărilor 1-4 pentru motivul că în esență acestea sunt de natură ipotetică și că interpretarea solicitată a dreptului Uniunii nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul litigiului din cauza principală. În opinia OTP Bank, instanța de trimitere a pornit de la

postulatul greșit potrivit căruia Legea DH 1 și Legea DH 3 au avut ca efect să pună în sarcina consumatorilor riscul de schimb valutar legat de contractele de împrumut încheiate în monedă străină. Astfel, legile menționate, precum și deciziile Kúria (Curtea Supremă), în special decizia nr. 2/2014 PJE, nu ar fi avut ca efect să impună modificarea *ex tunc* a clauzelor referitoare la riscul de schimb valutar, prezente deja în contractele existente. Astfel, Kúria (Curtea Supremă) ar fi statuat că revine instanței naționale sarcina să aprecieze caracterul clar și inteligibil al modului de redactare a fiecărei clauze supuse aprecierii acestei instanțe, în aplicarea articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13. Dispozițiile Legilor DH 1 și DH 3 nu ar fi modificat conținutul acestei decizii a Kúria (Curtea Supremă).

36 În ceea ce privește a cincea întrebare, OTP Bank susține că Curtea a statuat deja că, în temeiul articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, instanța națională are obligația de a examina din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale. Întrucât părțile sunt de acord cu privire la acest aspect, el nu ar avea legătură cu realitatea litigiului.

37 Trebuie amintit în această privință că, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, întrebările referitoare la interpretarea dreptului Uniunii adresate de instanța națională în cadrul normativ și factual pe care îl definește sub răspunderea sa și a cărui exactitate Curtea nu are competența să o verifice beneficiază de o prezumție de pertinență. Refuzul Curții de a se pronunța asupra unei cereri formulate de o instanță națională este posibil numai dacă este evident că interpretarea solicitată a dreptului Uniunii nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul litigiului principal, atunci când problema este de natură ipotetică sau atunci când Curtea nu dispune de elementele de fapt și de drept necesare pentru a răspunde în mod util întrebărilor care i-au fost adresate (a se vedea în acest sens Hotărârea din 17 aprilie 2018, Krüsemann și alții, C-195/17, C-197/17-C-203/17, C-226/17, C-228/17, C-254/17, C-274/17, C-275/17, C-278/17-C-286/17 și C-290/17-C-292/17, EU:C:2018:258, punctul 24 și jurisprudența citată).

38 În ceea ce privește afirmația OTP Bank conform căreia Legile DH 1 și DH 3 nu modifică situația consumatorului în ceea ce privește riscul de schimb valutar și că, din această cauză, întrebările au un caracter ipotetic, trebuie subliniat că instanța de trimitere arată în esență că adoptarea acestor legi are cel puțin anumite repercusiuni asupra acestui risc.

39 Cu siguranță, reiese din elementele supuse Curții, și chiar din decizia de trimitere, că existența unui asemenea risc decurge din însăși natura contractului, care, în speță, își găsește expresia specifică la punctul 4.7.1 din contractul de împrumut în cauză, conform căruia debitorul este obligat să execute obligațiile de plată care îi revin, exprimate în moneda împrumutului, prin virament bancar al contravalorii în forinți maghiari, calculată conform cursului de vânzare al monedei din ziua scadenței.

40 Cu toate acestea, potrivit instanței de trimitere, articolul 3 alineatul (2) din Legea DH 1, în temeiul căruia clauza privind diferența dintre cursurile de schimb, lovită de nulitate, este înlocuită cu o dispoziție care impune aplicarea cursului de schimb oficial stabilit de Banca Națională a Ungariei pentru moneda corespunzătoare, precum și articolul 10 din Legea DH 3, conform căruia contractele de împrumut încheiate în monedă străină sunt convertite de drept în contracte încheiate în forinți maghiari, având în vedere că, la momentul acestei conversii, cursul de schimb este stabilit pe baza unei medii, au totdeauna ca efect faptul că, în practică, riscul de schimb valutar continuă să fie suportat de consumator.

41 Or, prezumția de pertinență evocată la punctul 37 din prezenta hotărâre nu poate fi răsturnată de simpla împrejurare că una dintre părțile din litigul principal contestă interpretarea dispozițiilor de drept național efectuată de instanța de trimitere și, implicit, pertinența întrebărilor preliminare pentru soluționarea litigiului principal. Astfel, numai instanța națională este competentă să constate și să aprecieze situația de fapt din litigiul principal, precum și să interpreteze și să aplice dreptul național (Hotărârea din 8 iunie 2016, Hünnebeck, C-479/14, EU:C:2016:412, punctul 36 și jurisprudența citată).

42 În ceea ce privește a cincea întrebare, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă jurisprudența Curții referitoare la obligația instanței naționale, în anumite împrejurări, de a invoca din oficiu motive pe care părțile nu le invocaseră în fața sa se aplică de asemenea într-o cauză precum cea principală, în care consumatorul nu este pârât, ci reclamant.

43 În această privință, este suficient să se amintească faptul că, chiar în prezența unei jurisprudențe a Curții care soluționează problema de drept în cauză, instanțele naționale își păstrează în întregime libertatea să sesizeze Curtea în cazul în care consideră acest lucru oportun, fără ca împrejurarea că dispozițiile a căror interpretare se solicită au fost deja interpretate de Curte să aibă drept consecință să împiedice Curtea să se pronunțe din nou (Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții, C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 21 și jurisprudența citată).

44 În speță, nu rezultă în mod evident că interpretarea solicitată a dreptului Uniunii nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul litigiului principal, nici că problema este de natură ipotetică și nici că, în speță, Curtea nu dispune de elementele de fapt sau de drept necesare pentru a răspunde în mod util întrebărilor care i-au fost adresate.

45 Prin urmare, întrebările preliminare sunt admisibile.

Cu privire la prima întrebare

46 Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă noțiunea „clauză care nu s-a negociat individual”, care figurează la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13, trebuie interpretată în sensul că aceasta se referă, în special, la o clauză contractuală modificată printr-o dispoziție legislativă națională obligatorie, precum articolul 3 alineatul (2) din Legea DH 1 coroborat cu articolul 10 din Legea DH 3, adoptată după încheierea unui contract de împrumut cu un consumator, în scopul suplinirii unei clauze lovite de nulitate, cuprinsă în contractul respectiv, prin impunerea aplicării unui curs de schimb stabilit de Banca Națională pentru calculul soldului împrumutului.

47 Potrivit articolului 3 alineatul (2) din directiva menționată, se consideră întotdeauna că o clauză nu s-a negociat individual atunci când a fost redactată în prealabil, iar, din acest motiv, consumatorul nu a avut posibilitatea de a influența conținutul clauzei.

48 În speță, întrucât clauzele în discuție în litigiul principal au fost impuse de legiuitorul național, este evident că părțile contractului nu le-au negociat în mod individual.

49 În consecință, trebuie să se răspundă la prima întrebare că noțiunea „clauză care nu s-a negociat individual”, care figurează la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13, trebuie interpretată în sensul că aceasta se referă în special la o clauză contractuală modificată printr-o dispoziție legislativă națională obligatorie, adoptată după încheierea unui contract de împrumut cu un consumator, și care vizează suplinirea unei clauze lovite de nulitate, conținută de contractul respectiv.

Cu privire la a doua întrebare

50 Trebuie arătat, cu titlu introductiv, astfel cum s-a menționat la punctul 39 din prezenta hotărâre și astfel cum reiese din dosarul prezentat Curții, că, în speță, existența unui risc de schimb valutar decurge chiar din natura contractului de împrumut în cauză, în special din punctul 4.7.1. Cu toate acestea, potrivit instanței de trimitere, menținerea acestui risc de schimb valutar rezultă de asemenea, cel puțin parțial, din aplicarea articolului 3 alineatul (2) din Legea DH 1 coroborat cu articolul 10 din

Legea DH 3, întrucât aceste dispoziții de drept național aduc o modificare de drept a contractelor în curs, care constă în înlocuirea cursului de schimb al monedei în care a fost încheiat contractul de împrumut cu un curs de schimb oficial, stabilit de Banca Națională a Ungariei.

51 Astfel, trebuie să se considere că, prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța solicită în esență să se stabilească dacă articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că domeniul de aplicare al acestei directive include clauze modificate prin efectul unor dispoziții obligatorii de drept național, adoptate după încheierea unui contract de împrumut cu un consumator, și care vizează suplinirea unei clauze a acestuia, lovită de nulitate, prin impunerea unui curs de schimb oficial, stabilit de Banca Națională în vederea calculului soldului împrumutului, menținând totodată riscul de schimb valutar în sarcina consumatorului, în cazul unei deprecieri a monedei naționale în raport cu moneda străină în care a fost încheiat împrumutul.

52 Trebuie amintit că articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13, care vizează clauzele care reflectă actele cu putere de lege sau normele administrative obligatorii, instituie o excludere din domeniul de aplicare al acesteia. Curtea a statuat deja că această excludere presupune îndeplinirea a două condiții. Pe de o parte, clauza contractuală trebuie să reflecte un act cu putere de lege sau o normă administrativă, iar, pe de altă parte, actul sau norma respectivă trebuie să fie obligatorie (a se vedea în acest sens Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții, C-186/16, EU:C:2017:703, punctele 27 și 28 și jurisprudența citată).

53 Această excludere a aplicării regimului Directivei 93/13 este justificată de faptul că, în principiu, se poate prezuma în mod legitim că legiuitorul național a stabilit un echilibru între ansamblul drepturilor și obligațiilor părților în anumite contracte (a se vedea în acest sens Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, punctul 28).

54 Cu toate acestea, Curtea a statuat de asemenea că o instanță națională trebuie să țină seama de faptul că, având în vedere în special obiectivul directivei respective, mai precis protecția consumatorilor împotriva clauzelor abuzive inserate în contractele încheiate de profesioniști cu aceștia din urmă, excepția instituită la articolul 1 alineatul (2) din aceeași directivă este de strictă interpretare (a se vedea în acest sens Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții, C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 31 și jurisprudența citată).

55 Referitor la obiectivul menționat, precum și la economia generală a Directivei 93/13, dată fiind natura și importanța de interes public pe care se întemeiază protecția asigurată consumatorilor, această directivă impune statelor membre, pe de o parte, în temeiul articolului 6 alineatul (1), să prevadă „că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un vânzător sau un furnizor nu creează obligații pentru consumator” și, pe de altă parte, după cum reiese din articolul 7 alineatul (1), să prevadă mijloace adecvate și eficace „pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzători sau furnizori” (a se vedea în acest sens Hotărârea din 21 aprilie 2016, Radlinger și Radlingerová, C-377/14, EU:C:2016:283, punctul 98 și jurisprudența citată).

56 În ceea ce privește în special articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, Curtea a statuat deja că deși această dispoziție impune ca statele membre să prevadă că clauzele abuzive nu creează obligații pentru consumator „în conformitate cu legislația internă”, totuși reglementarea de către dreptul național a protecției garantate consumatorilor prin Directiva 93/13 nu poate modifica întinderea și, așadar, substanța acestei protecții (a se vedea în acest sens Hotărârea din 21 decembrie 2016, Gutiérrez Naranjo și alții, C-154/15, C-307/15 și C-308/15, EU:C:2016:980, punctele 64 și 65).

57 În speță, este cert că articolul 3 din Legea DH 1 și articolul 10 din Legea DH 3 au fost adoptate ulterior încheierii contractelor de împrumut în monedă străină, legiuitorul național considerând drept abuzivă clauza privind diferența dintre cursurile de schimb pe care astfel de contracte o cuprindeau în general și decizând, în acest context, să substituie cursului de schimb stabilit conform modalităților contractuale un curs de schimb definit de Banca Națională a Ungariei.

58 Din elementele de care dispune Curtea reiese că aceste legi au fost adoptate într-un context special, întrucât au fost întemeiate pe decizia Kúria (Curtea Supremă) nr. 2/2014 PJE pronunțată pentru unificarea jurisprudenței, prin intermediul căreia această instanță s-a pronunțat asupra caracterului abuziv al clauzelor privind diferența dintre cursurile de schimb și asupra opțiunii de modificare unilaterală conținute în contracte de credit sau de împrumut exprimate în monedă străină și încheiate cu consumatorii.

59 Din decizia de trimitere reiese că atât decizia menționată a Kúria (Curtea Supremă), cât și Legea DH 1 se întemeiază pe Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

60 Curtea a apreciat, la punctul 82 din această hotărâre, că, în anumite împrejurări, înlocuirea unei clauze abuzive cu o dispoziție națională cu caracter supletiv este conformă obiectivului prevăzut la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, de vreme ce, potrivit unei jurisprudențe constante, această dispoziție tinde să substituie echilibrul formal pe care contractul îl instituie între drepturile și obligațiile cocontractanților printr-un echilibru real de natură să restabilească egalitatea dintre aceștia din urmă, iar nu să anuleze toate contractele care conțin clauze abuzive.

61 Astfel, în cazul în care instanței naționale nu i s-ar permite să substituie o clauză abuzivă, fără de care contractul în cauză nu ar putea exista, cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv, instanța ar fi obligată să anuleze contractul în ansamblul său. Aceasta ar putea expune consumatorul unor consecințe deosebit de prejudiciabile, întrucât o asemenea anulare are, în principiu, drept consecință exigibilitatea imediată a sumei împrumutului care rămâne datorată în proporții care riscă să depășească capacitățile financiare ale consumatorului și, din această cauză, tinde să îl penalizeze mai degrabă pe acesta decât pe împrumutător, care, pe cale de consecință, nu ar fi descurajat să insereze astfel de clauze în contractele pe care le propune (a se vedea Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, punctele 83 și 84).

62 Or, în ceea privește cauza principală, reiese din elementele de care dispune Curtea că prin înlocuirea, în temeiul articolului 3 alineatul (2) din Legea FH 1 și al articolului 10 din Legea DH 3, a clauzei referitoare la diferența dintre cursurile de schimb cu o clauză care prevede că cursul de schimb definit de Banca Națională a Ungariei, în vigoare la data scadenței, se aplică între părțile contractului, legiuitorul național a intenționat să stabilească anumite condiții referitoare la obligațiile conținute în contractele de împrumut de acest tip.

63 În această privință, Curtea a declarat deja că articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că această directivă nu se aplică condițiilor care figurează într-un contract între un profesionist și un consumator care sunt stabilite prin intermediul unei reglementări naționale (a se vedea în acest sens Ordonanța din 7 decembrie 2017, Woonhaven Antwerpen, C-446/17, nepublicată, EU:C:2017:954, punctul 31).

64 În consecință, clauzele contractuale precum cele vizate la punctul 62 din prezenta hotărâre, care reflectă dispoziții legislative obligatorii, nu pot intra în domeniul de aplicare al Directivei 93/13.

65 Cu toate acestea, o asemenea considerație nu înseamnă că o altă clauză contractuală, precum cea referitoare la riscul de schimb valutar, este de asemenea în totalitate exclusă din domeniul de aplicare al acestei directive și, așadar, nu poate să fie examinată din perspectiva acesteia.

66 Astfel, după cum s-a amintit la punctul 54 din prezenta hotărâre, articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 este de strictă interpretare. Prin urmare, faptul că anumite clauze care reflectă dispoziții legislative nu fac parte din domeniul de aplicare al acestei directive nu înseamnă că validitatea altor clauze care figurează în același contract și care nu sunt vizate de dispoziții legislative nu ar putea fi apreciată de instanța națională în raport cu directiva menționată.

67 În speță, reiese din dosarul prezentat Curții că modificările care rezultă din articolul 3 alineatul (2) din Legea DH 1 și din articolul 10 din Legea DH 3 nu au intenționat să vizeze în întregime aspectul riscului de schimb valutar în ansamblu, în ceea ce privește perioada care se situează între momentul încheierii contractului de împrumut în cauză și conversia sa în forinți maghiari, în temeiul Legii DH 3.

68 În ceea ce privește clauzele contractuale care privesc aspectul riscului de schimb valutar și care nu intră sub incidența acestor modificări legislative, rezultă din jurisprudența Curții că astfel de clauze intră în domeniul de aplicare al articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13, fiind exceptate totuși de la aprecierea caracterului abuziv numai în măsura în care instanța națională competentă consideră, în urma unei analize de la caz la caz, că acestea au fost redactate de profesionist în mod clar și inteligibil (Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții, C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 43).

69 Pe de altă parte, faptul că condițiile referitoare la diferența dintre cursurile de schimb sunt astfel excluse din domeniul de aplicare al Directivei 93/13, în temeiul articolului său 1 alineatul (2), nu constituie un obstacol pentru ca cerințele care decurg din articolul 6 alineatul (1) și din articolul 7 alineatul (1) din această directivă, precum și din jurisprudența Curții, astfel cum a fost amintită la punctele 32-34 din Hotărârea din 31 mai 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367), să rămână aplicabile pentru toate celelalte materii reglementate de directiva respectivă și în special pentru normele procedurale care permit asigurarea respectării drepturilor pe care justițiabilii le au potrivit acestei directive.

70 Având în vedere ceea ce precedă, trebuie să se răspundă la a doua întrebare că articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că domeniul de aplicare al acestei directive nu include clauze care reflectă dispoziții obligatorii de drept național, inserate după încheierea unui contract de împrumut cu un consumator și care vizează suplinirea unei clauze a acestuia, lovită de nulitate, prin impunerea unui curs de schimb stabilit de Banca Națională. Cu toate acestea, o clauză referitoare la riscul de schimb valutar, precum cea în discuție în litigiul principal, nu este exclusă din domeniul de aplicare respectiv în temeiul acestei dispoziții.

Cu privire la a treia întrebare

71 Prin intermediul celei de a treia întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că cerința conform căreia clauzele contractuale trebuie să fie exprimate în mod clar și inteligibil presupune ca instituția de credit să furnizeze informații detaliate privind riscul de schimb valutar, printre care ar figura o analiză a riscurilor privind consecințele economice care ar putea decurge dintr-o depreciere a monedei naționale în raport cu moneda străină în care a fost exprimat împrumutul.

72 În această privință, deși numai instanța de trimitere are competența de a se pronunța cu privire la calificarea acestei clauze în funcție de împrejurările proprii speței, nu este mai puțin adevărat că este de competența Curții să desprindă din dispozițiile Directivei 93/13, în speță cele ale articolului 4 alineatul (2), criteriile pe care instanța națională poate sau trebuie să le aplice la examinarea unei clauze contractuale în raport cu acestea (Hotărârea din 23 aprilie 2015, Van Hove, C-96/14, EU:C:2015:262, punctul 28 și jurisprudența citată).

73 În această privință, în contextul contractelor de împrumut încheiate în monedă străină, reiese din jurisprudența Curții că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că cerința potrivit căreia o clauză contractuală trebuie redactată în mod clar și inteligibil nu poate fi redusă numai la caracterul inteligibil al acesteia pe plan formal și gramatical (a se vedea în acest sens Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții, C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 44 și jurisprudența citată).

74 În ceea ce privește împrumuturile în monedă străină, precum cel în discuție în litigiul principal, trebuie să se sublinieze, astfel cum a amintit Comitetul european pentru risc sistemic în recomandarea sa CERS/2011/1 din 21 septembrie 2011 privind acordarea de împrumuturi în monedă străină (JO 2011, C 342, p. 1), că instituțiile financiare trebuie să furnizeze împrumutaților informații suficiente pentru a le permite să adopte decizii prudente și în cunoștință de cauză, acestea trebuind să includă cel puțin impactul pe care o depreciere severă a mijloacelor legale de plată ale statului membru în care își au domiciliul sau sediul împrumutații și majorarea ratelor dobânzilor la împrumuturile în monedă străină îl au asupra ratelor împrumutului (Recomandarea A – Conștientizarea riscurilor de către împrumutați, punctul 1) (Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții, C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 49).

75 În special, împrumutatul trebuie, pe de o parte, să fie informat în mod clar despre faptul că, încheind un contract de împrumut exprimat într-o monedă străină, se expune unui risc de schimb valutar pe care îi va fi, eventual, dificil din punct de vedere economic să și-l asume în cazul devalorizării monedei în care își primește veniturile față de moneda străină în care a fost acordat împrumutul. Pe de altă parte, profesionistul, în speță instituția bancară, trebuie să prezinte posibilele variații ale cursurilor de schimb valutar și riscurile inerente contractării unui împrumut în monedă străină, în special în ipoteza în care consumatorul împrumutat nu își primește veniturile în respectiva monedă (a se vedea în acest sens Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții, C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 50).

76 În sfârșit, astfel cum precizează al douăzecilea considerent al Directivei 93/13, consumatorului trebuie să i se ofere efectiv posibilitatea de a analiza toate clauzele din contract. Astfel, informarea, furnizată în timp util înainte de încheierea unui contract, cu privire la condițiile contractuale și la consecințele respectivei încheieri este de o importanță fundamentală pentru consumator pentru a decide dacă dorește să se oblige contractual față de un profesionist prin aderarea la condițiile redactate în prealabil de acesta (a se vedea în acest sens Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 70 și jurisprudența citată).

77 În speță, având în vedere ceea ce precedă, instanței îi revine sarcina de a ține seama în special de prezența în contractul de împrumut în cauză a punctului 10 din acesta, intitulat „Declarație privind comunicarea riscului”, al cărui text a fost reprodus la punctul 19 din prezenta hotărâre, coroborat cu eventuale informații suplimentare furnizate înainte de încheierea acestui contract. Cu privire la acest din urmă aspect, reiese din elementele prezentate Curții că împrumutații au primit, mai precis, o fișă de informare suplimentară referitoare la riscul de schimb valutar, care cuprindea exemple de calcul concrete ale riscului în cazul unei deprecieri a forintului maghiar față de francul elvețian, aspect a cărui verificare revine însă în sarcina instanței de trimitere.

78 Având în vedere cele ce precedă, trebuie să se răspundă la a treia întrebare că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că cerința potrivit căreia o clauză contractuală trebuie exprimată în mod clar și inteligibil obligă instituțiile financiare să furnizeze împrumutaților informații suficiente pentru a le permite să adopte decizii prudente și în cunoștință de cauză. În această privință, această cerință implică faptul ca o clauză referitoare la riscul de schimb valutar să fie înțeleasă de consumator atât pe planurile formal gramatical, cât și în ceea ce privește efectele concrete ale acesteia, în sensul ca un consumator mediu normal informat, suficient de atent și de avizat să poată nu numai să cunoască posibilitatea deprecierii monedei naționale față de moneda străină în care a fost exprimat împrumutul, ci și să evalueze consecințele economice, potențial semnificative, ale unei astfel de clauze asupra obligațiilor sale financiare.

Cu privire la a patra întrebare

79 Prin intermediul celei de a patra întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 4 din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că impune ca caracterul clar și inteligibil al clauzelor contractuale să fie apreciat raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului, precum și la toate celelalte clauze ale contractului, deși unele dintre aceste clauze au fost declarate sau prezumate abuzive și au fost anulate ulterior de legiuitorul național.

80 Reiese din modul de redactare a articolului 4 alineatul (1) din Directiva 93/13 că, pentru a aprecia, într-o situație în care clauza vizată privește definirea obiectului principal al contractului, dacă această clauză este exprimată în mod clar și inteligibil, în sensul articolului 4 alineatul (2) din aceeași directivă, trebuie să se țină seama în special de toate clauzele contractului care figurau în acesta la momentul încheierii sale, având în vedere că la acel moment consumatorul decide dacă dorește să se oblige contractual față de un profesionist prin aderarea la condițiile redactate în prealabil de acesta.

81 Rezultă de aici, în ceea ce privește cauza principală, că intrarea în vigoare ulterioară a Legii DH 1, a Legii DH 2 și a Legii DH 3, în măsura în care acestea au modificat în mod imperativ și *ex tunc* anumite clauze cuprinse în contractul de împrumut în cauză, nu se numără printre circumstanțele de care instanța de trimitere trebuie să țină seama în cadrul aprecierii caracterului transparent al clauzei referitoare la riscul de schimb valutar.

82 Rezultă că instanței de trimitere îi revine sarcina să ia în considerare ansamblul împrejurărilor din cauza principală, astfel cum existau la momentul încheierii contractului.

83 În consecință, trebuie să se răspundă la a patra întrebare că articolul 4 din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că impune ca caracterul clar și inteligibil al clauzelor contractuale să fie apreciat raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului, precum și la toate celelalte clauze ale contractului, în pofida faptului că unele dintre aceste clauze au fost declarate sau prezumate abuzive și din această cauză au fost anulate ulterior de legiuitorul național.

Cu privire la a cincea întrebare

84 Prin intermediul celei de a cincea întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că îi revine instanței naționale sarcina să invoce din oficiu, în locul consumatorului în calitatea sa de reclamant, eventualul caracter abuziv al clauzelor dintr-un contract pe care l-a încheiat cu un profesionist.

85 În temeiul articolului 6 alineatul (1) din aceeași directivă, statele membre stabilesc că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un profesionist, în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să angajeze părțile potrivit dispozițiilor sale, în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive.

86 Pe de altă parte, reiese din cuprinsul articolului 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 coroborat cu al douăzeci și patrulea considerent al acesteia că statele membre trebuie să se asigure că autoritățile judiciare sau administrative au la dispoziție mijloace adecvate și eficace pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către un profesionist. În această privință, Curtea a amintit caracterul și importanța interesului public reprezentat de protecția consumatorilor, care se găsesc într-o situație de inferioritate în raport cu profesioniștii (Hotărârea din 31 mai 2018, Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, punctul 33 și jurisprudența citată).

87 Trebuie amintit că, având în vedere ceea ce precedă, instanța națională este obligată să aprecieze din oficiu, din moment ce dispune de elementele de drept și de fapt necesare în acest scop, caracterul abuziv al unei clauze contractuale care intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13 și, procedând astfel, să suplinească dezechilibrul care există între consumator și profesionist (a se vedea în acest sens Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus, C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 43 și jurisprudența citată).

88 Această obligație care revine instanței naționale a fost considerată necesară pentru a se asigura o protecție efectivă a consumatorului, având în vedere în special riscul destul de important ca acesta să nu își cunoască drepturile sau să întâmpine dificultăți în exercitarea lor (a se vedea în acest sens Hotărârea din 17 mai 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen, C-147/16, EU:C:2018:320, punctul 31 și jurisprudența citată).

89 Pe de altă parte, Curtea a statuat că, dată fiind natura și importanța interesului public pe care se întemeiază protecția pe care Directiva 93/13 o asigură consumatorilor, articolul 6 din aceasta trebuie considerat ca fiind o normă echivalentă cu normele naționale care ocupă, în cadrul ordinii juridice interne, rangul de norme de ordine publică (a se vedea în acest sens Hotărârea din 17 mai 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen, C-147/16, EU:C:2018:320, punctul 35 și jurisprudența citată).

90 În consecință, protecția urmărită de Directiva 93/13 impune ca din moment ce instanța națională dispune de elementele de fapt și de drept necesare în acest scop, aceasta să invoce din oficiu, inclusiv, dacă este cazul, în locul consumatorului în calitatea sa de reclamant, clauze eventual abuzive cuprinse într-un contract încheiat între un profesionist și acest consumator.

91 Rezultă că trebuie să se răspundă la a cincea întrebare că articolul 6 alineatul (1) și articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretate în sensul că îi revine instanței naționale sarcina să invoce din oficiu, în locul consumatorului în calitatea sa de reclamant, eventualul caracter abuziv al unei clauze contractuale, din moment ce dispune de elementele de fapt și de drept necesare în acest scop.

Cu privire la cheltuielile de judecată

92 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera a doua) declară:

1) **Noțiunea „clauză care nu s-a negociat individual”, care figurează la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, trebuie interpretată în sensul că aceasta se referă în special la o clauză contractuală modificată printr-o dispoziție legislativă națională obligatorie, adoptată după încheierea unui contract de împrumut cu un consumator, și care vizează suplinirea unei clauze lovite de nulitate, conținută de contractul respectiv.**

2) **Articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că domeniul de aplicare al acestei directive nu include clauze care reflectă dispoziții obligatorii de drept național, inserate după încheierea unui contract de împrumut cu un consumator și care vizează suplinirea unei clauze a acestuia, lovită de nulitate, prin impunerea unui curs de**

schimb stabilit de Banca Națională. Cu toate acestea, o clauză referitoare la riscul de schimb valutar, precum cea în discuție în litigiul principal, nu este exclusă din domeniul de aplicare respectiv în temeiul acestei dispoziții.

3) **Articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că cerința potrivit căreia o clauză contractuală trebuie exprimată în mod clar și inteligibil obligă instituțiile financiare să furnizeze împrumutaților informații suficiente pentru a le permite să adopte decizii prudente și în cunoștință de cauză. În această privință, această cerință implică faptul ca o clauză referitoare la riscul de schimb valutar să fie înțeleasă de consumator atât pe planurile formal și gramatical, cât și în ceea ce privește efectele concrete ale acesteia, în sensul ca un consumator mediu normal informat, suficient de atent și de avizat să poată nu numai să cunoască posibilitatea deprecierii monedei naționale față de moneda străină în care a fost exprimat împrumutul, ci și să evalueze consecințele economice, potențial semnificative, ale unei astfel de clauze asupra obligațiilor sale financiare.**

4) **Articolul 4 din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că impune ca caracterul clar și inteligibil al clauzelor contractuale să fie apreciat raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului, precum și la toate celelalte clauze ale contractului, în pofida faptului că unele dintre aceste clauze au fost declarate sau prezumate abuzive și din această cauză au fost anulate ulterior de legiuitorul național.**

5) **Articolul 6 alineatul (1) și articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretate în sensul că îi revine instanței naționale sarcina să invoce din oficiu, în locul consumatorului în calitatea sa de reclamant, eventualul caracter abuziv al unei clauze contractuale, din moment ce dispune de elementele de fapt și de drept necesare în acest scop.**

Semnături

i — Punctele 34, 46, 49, 51, 52, 70 și dispozitivul 1 și 2 din prezentul text au făcut obiectul unei modificări de ordin lingvistic ulterior primei publicări.